

DAGENS FRÅGOR

Den 2 juni 1939.

Neutralitetens väg. Under de senaste veckorna har Sverige definitivt valt neutralitetens väg. Både från engelsk och från tysk sida ha ansträngningar till närmanden gjorts. Hudsons visit i Stockholm stod visserligen främst och officiellt i sammanhang med engelska strävanden att åstadkomma en ur engelsk synpunkt förmånligare balans i handeln med Sverige. Men avsikten torde också ha varit att sondera möjligheterna för västmakterna att vinna Sverige för sin inringningspolitik eller sitt s. k. fredsblock; lika sannolikt torde vara, att dessa sonderingar i Stockholm omedelbart givit negativt utslag. Och från Tyskland kom, i anslutning till Hitlers senaste riksdagstal, det väntade erbjudandet om en non-aggressionspakt. Även om begreppet non-aggressionspakt ej involverar en allians, skulle ingåendet av en dylik ändock ha framstått som ett avsteg från Sveriges tidigare opakterade neutralitet. I lyckligt funna ordalag, som av pressuttalandena att döma uppenbarligen senterats i Berlin, ha Sverige, Norge och Finland avböjt det tyska erbjudandet. Det finns anledning att tro, att svenske ministern i Berlin inlagt stor förtjänst vid det lyckliga avslutandet av de tysk-svenska avtalsförhandlingarna. Sverige har därmed både tagit avstånd från att engagera sig för någon västmakternas allianspolitik och sagt nej till ett särskilt neutralitetsavtal med Tyskland och därmed axelmakterna. Vårt land har klart och oförtydligt deklarerat sin vilja att oberoende av avtal stå neutralt mot bägge de nuvarande maktgrupperna, blott hänvisande till sina obrottsligt fredliga syften och den makt bakom ordet, som försvarskrafterna kunna ställa.

Det visade sig emellertid, att det nordiska utrikespolitiska samarbetet, som strängt taget oavbrutet fullföljts alltsedan världskrigets utbrott och därefter manifesterats särskilt i folkförbundet, ej stod rycken inför det tyska erbjudandet. Såväl Danmark som Finland tvekade inför det tyska erbjudandet; medan Finland dock till sist slöt upp vid Sveriges och Norges sida, föredrog Danmark att bryta sig ut och ensamt acceptera Tysklands förslag. Danmarks läge är det ojämförligt mest utsatta; landet har dessutom sitt sönderjylländska gränsproblem och sin stora export till Tyskland. Ingen missförstår därför Danmarks bevekelsegrunder, helst med tanke på bräckligheten hos den försvarsbarriär, som det nästan lättsinnigt sorglösa Stauningska Danmark håller sig med; non-aggressionspakten har tydligen tänkts ersätta, vad Danmark underlätit att självt skapa av trygghet. Men man beklagar icke desto mindre, att den nordiska fronten ej kunnat hålla, när det gällt att utforma ett gemensamt neutralitetssystem i det nya världspolitiska läget. Och man frågar sig dessutom, om värdet av det projekterade non-aggressionsavtalet är så stort att det uppväger svagheten i Danmarks isolerade uppträdande. Ger avtalet någon garanti för okränkbarheten av de danska

intressena i Sönderjylland, och kan Danmark utan tvekan binda sig vid ett långfristigt avtal? Det sannolika torde vara, att tvekan inför avtalet långtifrån varit obefintlig i Danmark.

Så otvetydigt som Sverige nu deklarerat sin neutralitetspolitik — uppenbarligen utan allvarligare invändningar från något partisida — måste kvarstannandet i N. F. numera te sig som en tvetydighet. Professor Bagge har i en uppmärksamrad artikel i N. D. A. tagit upp till dryftande N. F.-problemet, sådant detta nu kan fixeras, och hans slutsatser ha gått i den riktningen, att det nuvarande folkförbundet borde för tillfället avvecklas, varvid endast de till Genève centraliserade internationella organisationerna borde bevaras, enär det måste ligga i ett framtida internationellt samarbets intresse att dessa ej spolieras utan få »övervintra». Ingen än så folkförbundsvenlig svensk torde numera känna sig chockerad av hr Bagges propos, ty folkförbundet är för tillfället ungefär i samma självupplösningstillstånd som den heliga alliansen var för hundra år sedan. Folkförbundet har endast kunnat förlänga sitt liv genom att förtrampa det. Varje försök att reaktivisera förbundet genom att exempelvis galvanisera art. 16 måste för ögonblicket vara liktydigt med en självstypning. När rådsrådet icke ens kunde ena sig om ett uttalande, som skulle ha betygat dess förstäelse för att Ålandsöarnas bestående vore ett även för N. F. önskligt led i en nordisk neutralitetspolitik, har botten nåtts. Rådets utslag hänvisar både i form och sak de båda nordiska småstaterna till att själva handla. Den självansvarets neutralitetspolitik, som därmed proklamerats för småstaternas del, är den polära motsatsen till de kollektiva principer, varpå N. F. ursprungligen byggdes.

Åland och Sovjet. När frågan om Ålandsöarnas bestående för ett år sedan övergick från ett diskussionsämne i försvarsintresserade kretsar till att bli föremål för de ansvariga utrikesledningarnas praktiska överväganden, föreställde sig säkerligen ingen att den skulle råka ut för så många stötestenar som sedermera skett. Visserligen visste man, att frågan skulle passera riksdagarna i Sverige och Finland, det åländska landstinget, Ålandskonventionens signatärmakter, folkförbundsrådet samt Sovjetryssland, som icke är — eller inbjudits att bli — signatärmakt men däremot väl strandägare vid Östersjön. I en värld, som präglas av nävrättens renässans i det mellanfolkliga umgänget, måste denna omständliga procedur rörande ett för två neutrala länder gemensamt, mot inget annat land riktat försvarsintresse te sig ganska otidsenlig. Men i enlighet med nordisk uppfattning om traktaters helgd respekterades processordningen. Inom utrikesledningarna trodde man uppenbarligen på möjligheten att undgå alla blindskären, i tillit till att syftet med denna nordiska försvarsangelägenhet ej behövde missförstås av opinionen inom de bägge direkt intresserade staterna eller utanför dessa.

Sedan frågan nu under ungefär ett år varit anhängiggjord, har händelseutvecklingen dramatiskt förtätats. Först hade det svenska

utrikesdepartementet, understött av utrikesnämnden, att förmå Finland att godtaga en sådan utformning av försvarsplanen, som tillgodosåg både Sveriges och Ålandsbefolkningens rimliga intressen. Nästa fas var framträdandet i Sverige av kretsar, som slösat energi på att misstänkliggöra Sveriges och Finlands motiv för den gemensamma försvarsplanen och därigenom uppnått effekten att i denna oroliga tid i stället för att främja sammanhållningen i Norden grumla denna. Den tredje svårigheten var att övervinna de missnöjeskänslor, som behärskade Ålandsbefolkningens majoritet i avseende å tillämpningen av självstyrelselagen; detta problem är visserligen i första hand en inre finländsk nationalitetsfråga men dess rättvisa lösning måste även i detta sammanhang på det livligaste intressera Sverige. Det fjärde hindret befarades bli en obenägenhet från tysk sida att godkänna en sådan ändring av Ålandskonventionen, som skulle frånhända Tyskland en möjlighet att vid en stormaktskonflikt utbygga de strategiska positionerna till att även innesluta den försvarslösa åländska ögruppen; dessa farhågor visade sig emellertid obefogade. Den femte etappen var folkförbundsrådets möte, inför vars utslag ingen större oro dock lär ha hysts, efter de försäkringar som de svenska och finska regeringarna tidigare uppenbarligen emottagit från de intresserade makterna inklusive Litvinovs Sovjetryssland; stor blev därför förvåningen, när rådet efter långa överläggningar föll till föga för det Molotovska Sovjetrysslands veto. Den sjätte tablån var Molotovs tal den 31 maj, då han bl. a. ville urgera att Ryssland skulle ha större intresse av att aktivt medverka vid ögruppens eventuella beväring än Sverige och därför uppenbarligen kommer att bereda Stockholmsplanens genomförande svårigheter. Den sjunde akten handlar om känsligheten bland de »ideologiska» socialdemokraterna i Sverige för Sovjetrysslands överraskande hållning, varigenom ett nytt motstånd uppväckts mot försvarsplanens utförande på förut tänkt sätt. Den åttonde akten är regeringens beslut den 2 juni att återtaga propositionen om Stockholmsplanen och efter de förutsedda förhandlingarna med Sovjet hänskjuta frågan till en urtima riksdag. På slutakten och ridåfallet i denna politiska härva får man vänta ännu en tid.

Det har under de senaste dagarna hörts mycket förnumstigt tal om att alla de ovan antydda hindren bäst skulle ådagaläggas, hur vanskligt ögruppens beväring vore; enligt denna mening borde beväringensplanen överges, i varje fall om Sovjet skulle behåga vidhålla sitt motstånd. Detta konkluderande synes oss, korteligen sagt, lika orealistiskt som nationellt föga ansvarsökande. Intet har visat Ålandsöarnas farofyllda läge vid en världskonflikt bättre än den stora vikt, som Ryssland tillmätt beväringensplanen. När Molotov sagt att Ålandsöarna skulle kunna utnyttjas som bas för Finska vikens spärrande, måste den slutsatsen därav dragas, att den största risk föreligger för att ögruppen i händelse av en stormaktskonflikt skulle bli målet för de närmast intresserade stora Östersjömakternas kapplöpning. Ju mera försvarslösa öarna ligga, desto större blir frestelsen

för makterna att genom en snabb raid söka förekomma varandra. För Sverige och Finland är det härvid lika allvarligt, om den ena eller andra makten skulle lyckas i sitt uppsåt. För Sverige och Finland — för att ej tala om Ålandsbefolkningen — är det ett lika vitalt intresse, att den åländska bryggan mellan länderna blir intakt och spärrar Bottniska viken, det svensk-finska innanhavet, för endera maktgruppens krigsfartyg och u-båtar. Vill man konsekvent vidmakthålla den neutralitetsståndpunkt, som de bägge grannländerna intagit, när de avböjde det tyska erbjudandet av en non-aggressionspakt, måste tanken på befästandet och det gemensamma försvaret av Åland därför fullföljas. Och något ideologiskt ställningstagande till den nuvarande maktgrupperingen i Europa eller vissa makters eventuella önskemål beträffande ögruppen kan inte förlikas med noten till Tyskland vid besvarandet av dess erbjudande om non-aggressionspakten.

Utvecklingen under de senaste veckorna har med andra ord givit dem rätt, som från början i befästningsplanen sett ett trängande nordiskt försvars- och neutralitetskrav. Den har visat vikten av sammanhållning i Norden, till undvikande av att Finland eljest skulle kunna frestas liera sig med någon stormakt för att få dess mäktiga hjälp att häva Ålandsögruppens försvarslöshetstillstånd. Det kan endast beklagas, att förhandlingarna med Finland om befästandet ej påbörjades redan vid en sådan tidpunkt, då Ålandsfrågan ännu ej tilldrog sig samma stormaktsintresse som nu och Sovjet ej kunnat utnyttja den såsom en bricka i spelet med de om Rysslands bistånd för tillfället särdeles angelägna västmakterna.

Inom de kretsar, där man aldrig velat förstå detta nordiska försvarsproblems vikt, har man skyndat att skarpt attackera exc. Sandler för Ålandsfrågans alla missöden. Utanförstående kunna givetvis icke gå i god för att den svenska utrikesministerns årslånga befattning med denna fråga bör gå fri från kritik. Först den historiska forskningen torde få material för ett rättvist domslut. F. n. må blott konstateras, att exc. Sändlers åtgöranden, såvitt man känner dem, synas vida överlägsna de råd, som hans kritiker givit honom — både de kritiker, som velat göra Åland till ett svenskt Fiume och ändock trots på samförstånd i Norden, och de kritiker, vilkas utrikespolitiska visdom det är att tillmäta Rysslands intressen större betydelse än andra intresserade makters. För vår del är det uteslutande motbjudande att bedöma utrikesminister Sändlers befattning med denna nationella och nordiska försvarsangelägenhet annorledes än med utgångspunkt från syftemålet, som bör fullföljas, och från mångfalden av svårigheter, som man ej bringat ur världen genom att Sverige rest omöjliga krav på andra stater eller faller till föga för dessas omöjliga krav på vår beskedlighet.

Den 31 maj 1939.

Englands nya kurs. Allt tydligare avteckna sig de ödesdigra marsdagarna detta år, då de tyska arméerna utplånade den tjeckiska staten från Europas karta, som den verkliga vändpunkten i efter-

krigstidens historia, även om det ännu är ovisst, om den nya vägen bär uppåt eller nedåt. Föga tvivel torde råda om att den härskande gruppen inom det engelska kabinettet — utom Chamberlain i främsta rummet Sir John Simon och Sir Samuel Hoare — tänkte sig Münchenavtalet som inledningen till en allmän uppgörelse på för Tyskland utomordentligt gynnsamma villkor. En lösning av kolonifrågan betraktades förliden höst i vida kretsar som en ren tidsfråga, och Polen hade genom sin hållning under septemberkrisen blivit så isolerat, att en tysk annexion av Danzig knappast kunnat leda till några allvarigare världspolitiska följder.

Hitler ville emellertid annorlunda. Redan de tal, som han höll i oktober, gjorde ett pinsamt intryck i England, och novemberpogromerna kommo som en ohygglig chock i London. Alltjämt hoppades man emellertid, att det blott var fråga om tillfälliga bakslag för försoningssträvandena och att Münchenandan så småningom skulle bära frukt i en försonlig tysk gest. Av hittills outhärliga skäl invaggade man sig just i mars inom engelska regeringskretsar i tron, att den efterlängttade stunden nu vore inne och att en allmän europeisk avspänning äntligen stode för dörren. I stället kom det brutala slaget mot tjeckernas frihet.

Den nyss skisserade bakgrunden förklarar till en del, varför reaktionen blev så våldsam i London. Men en annan viktig orsak till förbittring och oro var där som annorstädes upptäckten, att alla Hitlers försäkringar, att hans mission blott gällde tyskar, visat sig falska och att det tredje riket förde en imperialistisk politik utan alla hämningar och förmodligen även utan alla gränser.

I denna nya situation kunde den engelska regeringen ej blott räkna på att hava en överväldigande opinion bakom sig i händelse av en kursomläggning, utan den drevs fram av denna opinion, som fann Chamberlains åtgärder alltför långsamma och tvekande. Misstron mot honom och än mer mot Simon och Hoare är djupt inrotad både på vänsterhåll och i de oppositionella högerkretsarna, och man ser i dessa ministrar nederlagets organisatörer, männen, som svikit i de mandsjuriska och abessinska kriserna liksom i München. Inom vida lager är det därför ett krav, att den nya politiska kursen måste åtföljas av personskiften i imperiets ledning för att kunna väcka fullt förtroende inåt och utåt. Å den andra sidan har det också i oppositionens led varit åtskilliga, som funnit det innebära en viktig moralisk tillgång att hava just Chamberlain vid rodret — förutsatt att den nya kursen är uppriktigt och slutgiltigt menad — emedan hans förflutna försvårar eller utesluter beskyllningar mot England för att föra en aggressiv och imperialistisk inringningspolitik.

Att Chamberlain låtit övertyga sig om nödvändigheten att tillgripa alldeles nya metoder, förefaller sannolikt. Svårare är det att avgöra, om detsamma gäller de bägge andra huvudmännen för Münchenpolitiken. Särskilt Simon beskylldes offentligen för att inom kabinettet hava sökt hindra effektiva försäkringar åt Polen och Rumänien. En viss förstämning har det också på sina håll fram-

kallat, att icke någon av de statsmän, främst Churchill och Eden, vilka nu tack vare Hitler blivit sannspådda i sina förutsägelser om följderna av försoningspolitiken, blivit ihågkomna vid de senaste kabinetsrekonstruktionerna. Särskilt väckte det en mindre smickrande uppmärksamhet, att det ammunitionsministerium, som regeringen efter ett segt och ganska svårbegripligt motstånd omsider har nödgats upprätta, gavs åt den ganska färglöse liberale juristen Leslie Burgin i stället för åt någon populär kraftkarl. Å andra sidan synas vissa tecken tyda på att den allmänt respekterade utrikesministern viscount Halifax, som tidigare fört en ganska undanskynd tillvaro i skuggan av det chamberlainska paraplyet, nu utövar ett växande inflytande till förmån för en fastare politik. I samma riktning talar också det faktum, att den förre understatssekreteraren i Foreign Office, Sir Robert Vansittart, som vid årsskiftet 1937—38 avlägsnades från sin post för att bli regeringens »utrikespolitiska rådgivare» och sedan trängdes i bakgrunden av Sir Horace Wilson och andra medlemmar av premiärministerns intima rådgivarkrets, har spelat en mycket aktiv roll under de senaste veckornas febrila diplomatiska underhandlingar.

Det första beviset på att en ny anda präglade imperiets ledning, var den garanti, som utställdes åt Polen, när tecken började tyda på att den tyska ångvälden från Prag satte kurs direkt på Danzig och möjligen även på Warszawa. Garantin är märklig även ur den synpunkten, att den är så avfattad, att Polen åtminstone formellt ensamt avgör, när England skall kallas att infria sina försäkringar. Ursprungligen var den ensidig, men under de förhandlingar, som fördes vid överste Becks Londonbesök i början av april, kom man överens om att göra den ömsesidig.

Nästa steg utlöstes av den italienska långfredagskuppen mot Albanien och bestod i ensidiga garantier åt Grekland och Rumänien. Den senare utfästelsen tycks hava tillkommit efter kraftiga franska påtryckningar. I detta sammanhang upptogs vidare underhandlingar med Turkiet. De blevo ganska långvariga men hava nu omsider lett till ömsesidiga garantier.

Förbindelserna med Grekland och Turkiet äro ur strategisk synpunkt utomordentligt betydelsefulla för England. Den förstnämnda ger den brittiska flottan tillgång till baser i de Joniska och Egeiska haven, vilket blivit allt nödvändigare till följd av italienarnas allt starkare utbyggnad av sina positioner i Dodekanesien och deras ockupation av de albanska hamnarna. Det turkiska fördraget är dock vida viktigare. Det ger England vad det till sin stora skada saknade under hela världskriget, möjlighet att över Svarta Havet hålla förbindelsen öppen med Rumänien och Ryssland samt genom endera eller båda av dessa länder med Polen. Så länge Turkiets hållning var obestämd, svävade garantierna åt Polen och Rumänien i viss mån i luften, eftersom den engelska flottans möjligheter att forcera Östersjön måste anses som högst minimala.

Tack vare de nämnda överenskommelserna har England i avsevärd

grad reparerat sina positioner på Balkan. Det bör dock ihågkommas, att Rumänien trots den mottagna garantin ingalunda gått över i västmakternas läger utan söker föra en neutral politik, utsatt som det är för en hård tysk press och nödsakat att fresta en halsbrytande balansgång. De båda återstående balkanstaternas, Jugoslaviens och Bulgariens, ställning är än oklarare. Bägge hava på sistone odlat mycket intima förbindelser med axelstaterna. Bulgarien hoppas kunna återtaga sina förluster från 1913 och 1919, Jugoslavien befinner sig i ett skruvstäd mellan Tyskland, Ungern och Italien-Albanien. Att de i händelse av väpnad konflikt skulle vara att aktivt påräkna för axelmakterna, förefaller dock, åtminstone än så länge, mindre sannolikt.

Trots denna livliga diplomatiska verksamhet fanns det i Englands rustning dock en allvarlig blotta, där den tyska propagandan ivrigt satte in. Trots krigsministern Hore-Belishas energiska och ganska framgångsrika ansträngningar att på grundval av den hävdvunna arméorganisationen, d. v. s. den reguljära, värvade armén och den frivilliga territorialarmén, skapa en relativt stor expeditionskår till fastlandet, var det obestriddigt, att Englands möjligheter att under ett krig tidigare skede effektivt till lands hjälpa sina bundsförvanter voro skäligen små. Det var därför för doktor Göbbels högst tacksamt att i Frankrike, Polen och annorstädes göra gällande, att det perfida Albion ämnade föra kriget med sina flottor och sitt guld samt sina bundsförvarters blod. Denna delvis underjordiska propaganda tycks hava gjort ett icke föraktligt intryck i Frankrike och hotade undergräva den nya *entente cordiale*.

Så såg slutligen kabinettet Chamberlain sig nödsakat att i strid med tidigare utfästelser taga det i Englands historia absolut enastående steget att i fredstid ålägga folket allmän värnplikt. Även om denna börda ej är alltför tung — den erinrar närmast om våra egna, mot bakgrunden av dessa dagars Europa ganska idylliska värnpliktsförhållanden — var den moraliska verkan ute i Europa av denna unika åtgärd högst betydande. Det blev klarare, att det äntligen var fråga om allvar i London.

Men en om möjligt än märkligare handling av självövertvinnelse synes nu stå för dörren. Redan i samband med de första garantiförhandlingarna upptog London kontakt med Moskva. Dessa underhandlingar hava emellertid gått mycket trögt. På engelskt håll har man velat inskränka förbindelsen med Stalin till det absolut nödvändiga. Härvid hava flere skäl inverkat. Inom vissa konservativa miljöer i London är bolsjevikerskräcken alltjämt mycket livlig. Vidare hava ett par av Englands nya skyddslingar, nämligen Polen och Rumänien, till de allra senaste dagarna av inrikespolitiska skäl varit föga hågade för ett alltför livligt samröre med Ryssland. Slutligen har man på sina håll i England alltjämt hoppats på att kunna skilja Italien från Tyskland och fruktat, att en öppen engelsk allians med Ryssland skulle väcka missnöje i Rom liksom f. ö. även i Tokio, Madrid och Lissabon. Ryssarna hava emellertid begagnat tillfället

att på allvar hävda sin ställning som europeisk makt av första ordningen och ej velat nöja sig med annat än en verklig allians. Härvid hava de som trumf kunnat använda dels fruktan i London och Paris för en ny upplaga av Tjitjerins och Rathenaus Rapallo-politik — Litvinovs avskedande förefaller hava varit ett drag i detta spel — dels uppfattningen på många håll i England och än mer i Frankrike, att ur militärsynpunkt rysk hjälp är oundgänglig för att göra garantierna åt Polen och Rumänien verkligt effektiva. Det nya tysk-italienska fördraget har så tydligt gjort Mussolini till Hitlers vasall, att hänsynen till Italiens känslor avsevärt trätt tillbaka. Slutligen har den engelska opinionen för en allians med Ryssland dagligen tilltagit i styrka även i utpräglat konservativa kretsar.

Under sådana förhållanden har Chamberlain, pressad av Halifax, måst bita i det sura äpplet. Vid underhandlingar med Moskva är osvuret alltid bäst, men i skrivande stund förefaller det, som om alla väsentliga hinder blivit undanröjda under Halifax' underhandlingar i Genève och som om ett definitivt resultat vore att vänta omedelbart efter pingst. I så fall vore stormaktsblocken grupperade tämligen exakt efter mönster av årtiondet före 1914. Det återstår sedan att se, hur en dylik trippelentents uppträdande skall verka i Berlin — som ett återhållande moment eller som en uppmaning att slå till. Tvivelaktiga äro också följderna för Rysslands grannar av Moskvas inträde som salongsfälig medlem av »fredsfronten». De röda herrarnas senaste manövrar i Ålandsfrågan ingiva knappast förtroende. Överhuvud taget är Moskvas uppträdande som europeisk huvudmakt en högst tvivelaktig förmån för Europa och särskilt för dess neutrala stater. Frågan är dock, om England i rådande läge längre hade något val. Det är en farlig passagerare, som Hitler nödgat Chamberlain att taga ombord.

Den danska författningsfrågan. För den sedan 1929 i Danmark sittande socialdemokratisk-radikala regeringskoalitionen var länge landstinget, d. v. s. den »övre» kammaren i den danska riksdagen, en stötesten och en broms. Detta landsting har till $\frac{3}{4}$ utsetts av elektorerna, valda genom proportionella val. För att få delta i valet av dessa har fordrats 35 års ålder. Valen ha gällt för en period av 8 år, ungefär hälften har förnyats vart fjärde år. Den återstående fjärdedelen har utsetts på en gång av det avgående landstinget självt vid utgången av en 8-årsperiod. Urväljarna till det danska landstinget voro alltså vida äldre än motsvarande väljare till den svenska första kammaren, även före senaste svenska reform (1937), och tingets förnyelse skedde jämförelsevis långsamt. Ungefär hälften av de landstingsmän som sutto närmast före upplösningen av tinget våren 1939 voro sålunda valda 1932.

En viss kammarmotsättning kunde alltså förefinnas, och denna kunde resultera i skiljaktiga beslut i de båda tingen. För att ett beslut skulle komma till stånd, måste dock dessa vara eniga; det fanns ej ens i finansfrågor någon motsvarighet till våra gemen-

samma voteringar, vadan det ofta nog kunde vara svårt att nå ett positivt resultat. Det torde vara denna likställighet mellan tingen och dennas konsekvenser, som framför allt givit upphov till en önskan om landstingets avskaffande.

Först 1936 fick regeringskoalitionen en, om också mycket knapp, majoritet även i landstinget tack vare en lycklig lottdragning på Bornholm. Med anledning av denna nya maktställning för Staunings regering aktualiserade denna sitt gamla reformkrav. Båda regeringspartierna hade nämligen i valagitation och på annat sätt uttalat sig för enkammarsystem och sänkandet av rösträttsåldern till folkettinget, d. v. s. den »nedre», direkt folkvalda kammaren, från 25 till 21 år. I december 1937 förkunnade också regeringen, att den nu ämnade söka genomföra dessa förändringar samt utvidga referenduminstitutet, så att möjlighet att tillgripa folkomröstning skulle givas även i andra lagfrågor än grundlagsfrågor.

Redan från början uttalade högerns ledare Christmas-Møller sin beredvillighet att gå med på ett dylikt reformprogram. Han menade, att man borde avföra författningsfrågorna ur den politiska striden och i stället ägna tid, krafter och intresse åt kampen om mera realitetsbetonade ekonomiska, sociala och andra spörsmål. Det var onekligen ett djärvt grepp, och det är nog svårt att säga, vilka som till en början kände sig mest bestörta: Christmas-Møllers egna partivänner eller Stauning och hans regeringskamrater. De förra sågo sin ledare övergiva positioner, som i årtionden ansetts viktiga och värdefulla för konservativ politik, de senare fingo ju ett tillämnat slagnummer i den politiska kampen mot högern vridet ur händerna på sig. Det är också ganska förklarligt, att Christmas-Møller till en början ej fick majoriteten av den konservativa riksdagsgruppen i de båda tingen med sig. Att högerns ledamöter i landstinget ej kände sig särskilt lockade att utan vidare bifalla ett projekt, genom vilket de skulle avskaffa sig själva, kan ju vara begripligt. Detta riksdagsgruppens ståndpunktstagande till trots blev det snart uppenbart, att en stor del av högerväljarna ute i landet och framför allt den konservativa ungdomsrörelsen sympatiserade med Christmas-Møller.

Den moderata vänstern däremot önskade ej medverka till tvåkammarsystemets avskaffande men kunde tänka sig en reform i den riktningen att urväljarna till landstinget, som fortfarande borde utses indirekt, fingo samma åldersgräns som folketingets väljare, 25 års ålder; att de av landstinget självt valda ledamöterna borde utses av det nyvalda tinget, ej som hittills av det avgående; och att vid dissenser mellan de två tingen gemensam omröstning borde kunna tillgripas, ehuru landstinget dock i vissa frågor borde ha suspensivt veto.

De tre största partierna hade alltså deklarerat sina ståndpunkter i författningsfrågan, och dessa blevo sålunda utgångspunkterna för arbetet på författningsreformen. På grund av det tillvägagångssätt, som i den danska grundlagen är föreskrivet för författningsändring — i sista hand är en folkomröstning avgörande, varvid majoriteten

och minst 45 % av samtliga valberättigade skola bifalla — var det nämligen nödvändigt för regeringskoalitionen, trots sin majoritetsställning, att taga hänsyn till andra partiets mening.

Det förslag, som regeringen därför i juni 1938 offentliggjorde och som grundade sig på den av riksdagen 1937 tillsatta författningskommissionens betänkande, bakom vilket de båda regeringspartierna och det konservativa ledamöter stodo eniga, uppvisade vissa drag av kompromiss. Valrättsåldern till folketinget är här sänkt — ej till 21 utan till 23 år. Landstinget är visserligen avskaffat, men den direkt folkvalda riksdagen skall uppdelas i två avdelningar, rikstinget och folketinget. Folketingets ledamöter väljas som hittills enligt proportionell metod i valkretsar, men därutöver skola (enligt det slutliga förslaget) 34 st. utses på en rikslista av samma väljare. Dessa 34, jämte en av invånarna på Färöarna vald, bilda, tillsammans med lika många av folketinget bland dess egna ledamöter utsedda, rikstinget (sålunda 70 st.). Resten av de i valkretsar utsedda (140 st.) utgör folketinget. De båda tingen förhandla och besluta var för sig utom i grundlags- och finansiella frågor, men om de härvid komma till skilda beslut, skola de gemensamt omrösta. Förslaget utgör alltså ett mellanting mellan enkammar- och tvåkammarssystem, och bär stora likheter med det norska stortinget. Folkomröstning skall anställas, om visst antal riksdagsledamöter eller viss del av väljarna jämte en viss mindre del av riksdagens medlemmar begär det; dock får ej referendum äga rum då det gäller skatte- och finanslagar m. m.

Detta förslag förelades riksdagen i början av oktober 1938. Att regeringspartierna skulle gilla det, var självklart, och att den moderata vänstern, som ju redan på ett förberedande stadium ogillat reformplanen, ställde sig avvisande, var knappast överraskande. Vida mindre klart var, hur det konservativa partiet skulle ställa sig, så splittrat som det på det förberedande stadiet 1937 visat sig vara i denna fråga.

Christmas-Møller, som hela tiden verkat för genomförandet av en grundlagsförändring av ungefär det innehåll, som regeringen skisserat, hade redan på sommaren 1938, sedan författningskommissionens förslag blivit känt, fått det konservativa partiets centralstyrelse att med 23 röster mot 3 (3 röstade ej) ansluta sig till detta. Senare på året, i början av oktober, gillades hans politik av högerpartiets riksstämman. Med 457 röster mot 119 godtogs det framlagda författningsförslaget. Minoriteten framträdde även offentligen och kritiserade förslaget. Man menade att det ej lämnade några garantier för en folkminoritet och att reglerna för folkomröstning vore allt för snäva, så att hela referendum-institutet bleve i praktiken värdelöst.

Christmas-Møller fortsatte att verka för reformens antagande. Han framhöll i riksdagen, att vi leva i en tid, då det är nödvändigt, att demokratiskt styrda stater visa sig kunna handla lika snabbt och målmedvetet som på annat sätt styrda riken. Detta var dock, menade han, ej möjligt med det nuvarande danska tvåkammarssystemet, och därför skulle det bort. Han framhöll, att all erfarenhet i dansk

politik ända från 1866 och fram till 1936 hade visat, att om man verkligen ville genomföra en demokrati, kunde det blott ske på ett sätt, nämligen genom att ha endast en väljarekår i landet. Det var en olycka, menade han, att man så länge hållit på de båda olika kamrarna och allt vad därav följt av provisorier (estrupiatet) och slitningar; överhuvud taget borde man ej ha bekämpat folketingsparlamentarismen.

Sedan grundlagsförslaget behandlats i riksdagen och därvid jämkats i några detaljer, främst beträffande riksdagsmännens antal, antogs det i folketinget och därefter i landstinget i februari och mars detta år. I folketinget antogs det med 96 röster mot 32 (3 röstade ej och 18 voro frånvarande). Majoriteten utgjordes av samtliga socialdemokrater, kommunister och radikaler samt 18 konservativa och 2 av retsforbundet. De tre som nedlade sina röster voro alla konservativa. Minoriteten bestod av den moderata vänstern, bondepartiet (f. d. fria folkpartiet), 3 av de konservativa samt ett par stänkröster. I landstinget samlade förslaget 43 röster mot 32, 1 avstod. Partierna intogo naturligtvis här samma ståndpunkt som i folketinget; de konservativa voro alltså också här delade men här voro motståndarna flera än anhängarna (10 mot 4, den som avstod var ock konservativ).

Enligt den gällande danska grundlagens bestämmelser skulle nu båda tingen upplösas och nyväljas. Så skedde, och valen ägde rum den 3 april. Utom de redan nämnda partierna och det tyska partiet i Slesvig deltog tre partier med mer eller mindre antiparlamentariska program. Äldst och störst av dessa tre är Danmarks national-socialistiska arbetareparti. Kring årsskiftet eller strax därefter ha två andra partier bildats: Nationalt Samvirke och Dansk Samling. Det förra har till upphovsman generalauditör Victor Pürschel, tidigare konservativ partiledare i folketinget, och det senare läraren Dalby, f. d. socialdemokratisk folketingsman.

Naturligtvis rörde sig valagitationen kring det vilande författningsförslaget men därjämte belystes och diskuterades regeringspolitiken i allmänhet. Det i författningsfrågan ej alldeles eniga konservativa partiet sköt denna senare fråga i förgrunden i sin kampanj. Framför allt framhölls av högertalarna, att regeringen ej lyckats bemästra arbetslösheten, att den ej med tillräckligt intresse arbetade för att stärka den militära beredskapen till neutralitetens värn och att den lade allt för åtsnörande band på näringslivet och den medborgerliga friheten.

Resultatet av folketingsvalet blev, att socialdemokraterna samt de relativt små partierna bondepartiet och retsforbundet gingo tillbaka, under det att alla andra partier ökade. Socialdemokraterna förlorade i jämförelse med senaste folketingsval 30,000 röster och 4 mandat, så att deras röstetal stannade vid 728,561 mot 759,102. För första gången under sin existens har partiet förlorat röster, därav c:a 20,000 i Köpenhamn. Tar man i betraktande att i allt omkring 53,000 flera röster avgavs nu än vid närmast föregående val, blir förlusten än större. Bondepartiet förlorade 2,000 och retsforbundet något över 7,000 samt

var sitt mandat. Socialdemokraternas allierade, de radikala, däremot vunno 10,000 nya anhängare och nådde en röstsiffra av 161,195 men kunde ej öka antalet av sina platser i folketinget. De konservativa ökade från 293,393 till 301,667, alltså c:a 8,000 röster, samt återerövrade det mandat, som förlorats genom Pürschels utträde. Den betydligaste ökningen hade — bland de större partierna — den moderata vänstern att uppvisa; den gick fram från 292,247 till 309,154, alltså med c:a 17,000 väljare och vann 2 platser. Ytterlighetspartierna till vänster och höger hade dock relativt taget en ojämförligt mycket större ökning än något av de stora partierna. Kommunisterna gingo fram från 27,135 till 40,896 och vunno ytterligare ett mandat utöver de två de redan ha; nationalsocialisterna ökade från 16,257 till 30,943 och placerade 3 personer i folketinget, där det tidigare ej funnits någon nazist alls. De ovannämnda nybildade antiparlamentariska partierna, som gingo till val var för sig och under inbördes kamp, samlade tillsammans c:a 26,000, men ingendera nådde fram till något mandat.

Att det konservativa partiet lyckades hävda sin ställning så bra, som ovan anförda siffror ge vid handen, är märkligt, då man besinnar det starka handicap det hade att dragas med på grund av oenigheten i författningsfrågan. Olycksprofeterna hade varit många och förespått katastrof för ett parti, som handlar mot sin egen natur. Ungefär så karakteriserades nämligen Christmas-Møllers fullt konsekventa och i bästa mening fördomsfria ståndpunktstagande. En del av dessa spåmän drog sig nog till vänstern, men ett ej obetydligt antal lade nog sina röster hos ytterlighetspartierna på högra flygeln. Kanske kan en del av dessa återvinnas en annan gång.

Att den moderata vänstern gick fram så mycket, torde till ej ringa del bero på att den både från höger och vänster kunde samla upp motståndare till grundlagsändringen. Socialdemokraterna ha säkert tappat många röster till kommunisterna, några kanske också till Dansk Samling, främst på grund av den alltjämt betydande arbetslösheten, som man gör regeringen ansvarig för. Men därmed är knappast mer än hälften av den socialdemokratiska förlusten förklarad. Den radikala vänsterns relativt stora ökning torde nog till en del komma från f. d. socialdemokratiska väljare. Ej minst torde härtill ha bidragit de radikalas utnyttjande i valagitationen av en del uttalanden av socialdemokrater, främst partiledarens i folketinget H. Frisch's deklaration om att han gladdes åt att dödslockorna ringde över den privata äganderätten. Möjligt är, att en del f. d. socialdemokratiska väljare även gått till nationalsocialisterna, men dessa ha nog fått tillskott från alla möjliga håll.

Med ett alldeles speciellt intresse följdes valet i Sönderjylland, ty här hade tyskarna satt i gång en intensiv agitation för att erövra ett andra mandat. För att mota denna attack ansträngde sig de danska partierna, vilka gingo fram i full endräkt. Tyskarna ökade sina röster med 2,500 till c:a 15,000, men danskarna ökade med över 10,000 till 79,000. Något andra mandat vunno därför ej tyskarna.

Samtidigt med valen till folketinget utsågos också elektorater för

val av landstinget. Det märkliga inträffade, att tendenserna här voro omkastade: socialdemokraterna gingo framåt, under det att de konservativa och den moderata vänstern gingo tillbaka. Orsaken till denna omkastning var nog inte så mycket att de yngre årgångarna här voro uteslutna, därigenom att endast 35-åringar och därutöver ha rösträtt. Snarast var den att söka i rent valtekniska förhållanden. Hälften av landstinget var nämligen valt så tidigt som 1932 och hade alltså ej följt med i folketingets partiförskjutning under mellantiden. Följden av detta elektorsval blev att regeringskoalitionen, som ju förut haft mycket knapp majoritet i landstinget, nu fick sin ställning stärkt (3 nya mandat för socialdemokraterna, 1 för radikalerna).

Författningsfrågans öde i denna nyvalda riksdag var självklart. Reformen antogs med stor majoritet i båda tingen (i folketinget med 102 mot 37). Flertalet av reformens vänner hade nog gott hopp, att den också skulle godtagas vid folkomröstningen, även om många tyckas ha haft sina onda aningar. Omröstningen ägde rum den 23 maj och bjöd på den sensationen, att den i författningen fordrade anslutningen av 45 % av hela valmanskåren ej uppnåddes. Enligt de första meddelandena från sammanräkningen fattades det c:a 12,000 röster, och trots senare korrigeringsförsök torde detta resultat stå sig. Folkomröstningen gav alltså till resultat att reformen ej nu kan genomföras.

Man kan fråga sig, vilka kategorier det varit, som åstadkommit detta resultat genom att antingen rösta nej (ett mycket ringa antal) eller underlåta att delta i omröstningen. Naturligtvis böra den moderata vänsterns anhängare räknas till dessa och förmodligen ha många av de konservativa låtit bli att rösta och alltså anslutit sig till »soffliggarnas parti». Det är framför allt på Jylland, som röstetalen visa stora underskott (c:a 110,000 röster, d. v. s. ett deltagande på endast 33 % i stället för minst 45 %), under det att mera än 62 % av huvudstadens väljare avgivit ja-röster (ett överskott på c:a 95,000 röster). På öarna överskred de ja-röstades antal endast obetydligt de fordrade 45 %.

Kravet på två-kammarsystemets avskaffande hade en gång varit av största betydelse för demokratin och i denna något passerade tankevärld levde reformens tillskyndare (Stauning et comp.) kvar. Men kammarmotsättningen är åtminstone för närvarande övervunnen, och det torde egentligen vara helt andra problem, som äro brännande aktuella. Att »soffliggarepartiet» blev så stort, berodde nog därför ej blott på den oövervinneliga slöhet och liknöjdhet, som alltid i alla länder kännetecknar en stor del valberättigade, utan även på att många politiskt vakna och intresserade stodo fullständigt likgiltiga inför denna reform. Den kunde genomföras, den kunde falla, skillnaden i praktiken bleve minimal.

Man kan undra vad som nu skall ske i Danmark. Stauning har förklarat att omröstningsresultatet på intet sätt inverkar på regeringens ställning. Likväl synes man ämna inkalla riksdagens båda ting till sammanträde inom de närmaste dagarna. För det konservativa par-

tiet får däremot den negativa utgången en — åtminstone för en iakttagare i annat land — högst förbluffande konsekvens. Christmas-Møller förklarade nämligen före omröstningsdagen, att han ämnade avgå som partiledare, om reformen ej antogs vid folkomröstningen. Och han ämnar tydligen hålla ord. Och därmed förlorar det politiska ledargalleriet i Danmark sin kanske skarpaste profil.

Det representativa systemets krisfara. Den nuvarande regeringskoalitionens tredje riksmöte är snart till ända. När detta skrives ha åtskilliga viktiga sakfrågor ännu ej avgjorts, vadan försiktigheten bjuder att ej vid bedömandet av riksdagens materiella resultat gå händelserna i förväg. Riksdagens partipolitiska signatur kan dock näppeligen ändras av de återstående förhandlingarna. Koalitionsregeringen har utan någon större möda kunnat i alla väsentliga stycken genomdriva sina förslag. Rättvisan kräver dock det erkännandet att det lossnat en smula i majoritetens fogar, i det att man i år ibland tillåtit sig små modifikationer av regeringsförslag. Men längre än till modifikationer har det ännu aldrig gått, helst i politiskt likgiltiga frågor. Alla skulle räkna det som ett mirakel, om en verkligt betydande proposition avslöges. För att nå denna effektivitet synes regeringen varken behöva prestera någon större navigationsförmåga eller någon mera imponerande argumenteringskonst. Regeringsledamöterna behöva inte ens alltför ofta visa sig i kamrarna. Den förenings- och säkerhetsakt, som socialdemokraterna och bondeförbundet ingingo efter 1936 års höstval, är ännu tillräckligt fast för att trygga det nyaste enväldet.

Det skall icke här diskuteras, i vad mån tidsläget krävt hela den utomordentligt stora expansion av regeringsmakten, som försiggått under de senaste åren i vårt land. Det skall endast sägas, att den omständigheten att 1920-talets regeringar voro för klena ej nödvändigtvis behövt leda till en motsatt ytterlighet. Och man behöver endast göra det tankeexperimentet att bondeförbundet 1936 föredragit den gamla obundenheten framför den nuvarande bundenheten vid koalitionen; i ty fall skulle med till sannolikhet gränsande visshet jämvikten mellan regering och riksdag ha bevarats, det svenska parlamentets arbete alltjämt ha samlat intresse och exempelvis det nuvarande fullmaktsväsendet ej ha utformats så konstitutionellt villkorslöst som i fjol och i år skett; måhända skulle dock i så fall den fridsamma tonen i våra dagars — ändock av utrikeshändelsernas tryck dämpade — inrikespolitiska strider ha fått lämna rum för ett häftigare och hetsigare språk.

Likväl ger den nuvarande situationen anledning till olika reflexioner med hänsyn till folkrepresentationens ändrade ställning. Det fanns en tid, då den radikala vänstern i detta land hänsynslöst stred för folkrepresentationens rättigheter. Dess program var precis det samma som Johan Sverdrups bekanta sats om nödvändigheten av att samla »all makt i denna sal», d. v. s. stortingssalen. Den, som nu från läktaren tar en titt på kamrarna, iakttar de ofta glest besatta

bänkarna, lyssnar till de ofta föga avlyssnade anförandena samt registrerar de osvikliga s. k. regeringssegrarna, får minst av allt någon förnimmelse att demokratiseringen skulle på det yttersta av dessa dagar ha lett till denna riksdagens åtrådda maktsamling. Till historien hör också, att just de dåvarande vänsterledarna — nära dem stod bl. a. den nuvarande statsministern — under den Hammar-skjöldska ministärens tid rasade mot regeringens förmenta övergrepp och mobiliserade grundlagens resurser för att stämpla dess maktutövning såsom landsskadlig och antidemokratisk; ändock var denna underkastad starkt beroende av riksdagen och kringsskar näppeligen, trots kriget, riksdagens faktiska maktställning så starkt som skett under de senaste fredstidsåren.

Man skulle kunna uppdelna riksdagens arbetsuppgifter i tre huvudgrupper: 1) att ta ställning till regeringens förslag och i samband därmed väckta motioner; 2) att fatta ståndpunkt till opinionsyttringar, föreslagna i t. ex. motioner och skrivelseförslag; 3) att utöva kontroll över regeringen, främst genom konstitutionsutskottets dechargegranskning samt genom anlitanande av interpellations- och frågeinstitutet. Om nu någon parlamentarisk doktrin verkligen skulle påbjuda regeringsmajoriteten i riksdagen att stödja och godkänna regeringens propositioner i alla väder, antingen det sker av övertygelse eller ej — och statsministern syntes vid remissdebatten i januari stå en dylik doktrin ganska nära — kan man alltid fråga sig, om regeringsmajoriteten på de bägge återstående områdena kan vara skyldig att till varje pris ta hänsyn till regeringen.

I själva representationsbegreppet måste givetvis ligga förpliktelsen för den enskilde riksdagsmannen att frambära och stå för de rimliga önskemål, som hysas bland de representerade och äro förenliga med ett allmänt intresse. I de besvär, som tidigare framfördes vid riksdagarna, finnes en historisk realitet bakom detta representationsbegrepp. I den mån dylika besvär eller — på ett modernt språk — dessa motioner ansågos sakligt motiverade, betraktade riksdagen det såsom en självklar sak att därom avlåta en skrivelse till Kungl. Maj:t eller på annat sätt ge uttryck för sin opinion. Sådana opinionsyttringar uppfattades i allmänhet inte såsom något för Kungl. Maj:t förnärmande utan blott såsom ett led i den naturliga växelverkan mellan exekutiv- och legislativmakt. Regeringens ledamöter ansågos icke ens böra delta i debatterna om dylika skrivelser, när de därigenom föregrepo konungens grundlagsenliga rätt att fatta ståndpunkt till desamma; senast under högerregeringen för tio år sedan klandrade prof. C. A. Reuterskiöld ett statsråd för att han genom att lämna några sakliga upplysningar obehörigen skulle ha ingripit i riksdagens fria avgörande av en skrivelsemotion; givetvis verkar dock denna teori om statsrådets plikt till abstinens ytterligt föråldrad och opraktisk. Numera kan man iaktta två fenomen. För det första ha de för valmännens hjärtefråga förut lyhörda ledamöterna av majoritetspartiet plötsligt blivit mycket lomhörda och endast i begränsad utsträckning gjort sig i motioner till tolk för deras synpunkter.

Låge häri blott en skärpt kritik mot oförnuftiga eller orimliga projekt beklagar ingen denna återhållsamhet, men tyvärr kan man ej tro härpå, enär lomhördheten även synes lika stark gentemot förnuftiga stämningar, så framt regeringen kan antas tolka en riksdagsframstöt såsom en opåkallad eller mindre önskvärd påminnelse. För det andra ha majoritetens män blivit alltmer obenägna att positivt ta ståndpunkt till från oppositionspartierna väckta skrivelsemotioner. Även om de skulle finna en petition till Kungl. Maj:t sakligt bärig eller de påtalade förhållandena anmärkningsvärda, föredraga de ej sällan att kläda avslaget å motionerna i t. ex. en sådan formulering som att riksdagen förutsätter att Kungl. Maj:t ändock ägnar frågan tillbörlig uppmärksamhet e. dyl. Längre kan man ej gärna gå i att dekapitera riksdagen och göra denna viljelös. Ett gott exempel härpå erbjöd behandlingen av ungdomsbrottsligheten. Med anledning av fångvårdsstyrelsens rent statistiska utredning om ungdomsbrottsligheten och med anledning av de uppseendeväckande pessimistiska uttalandena i denna hade i en motion utredning begärts om ungdomsbrottslighetens orsaker och botemedel; trots att justitieminister Westman ställde sig i debatten neutral till frågan om ett riksdagsuttalande och trots att intet varit naturligare än att riksdagen givit en opinionsyttring tillkänna i detta viktiga uppfostringsspörsmål, föredrog andra kammaren att icke ha någon uppfattning och att icke störa Kungl. Maj:t. Det vore lätt att framdraga massor av liknande fall under senare år. Riksdagens gamla opinions- och petitionsrätt har på detta vis på ett par år urblekts och urvattnats i en omfattning, som gjort det gamla representationsbegreppet ganska oigenkännligt. Det anmärkningsvärdaste är, att denna riksdagens viljeavtrubning inträffat just när de s. k. folkliga partierna kommit över makten. Något sakligt skäl att utlägga parlamentarismens läror så extensivt, att riksdagen även på ett förberedande stadium skulle vinnlägga sig om viljelöshet, kan näppeligen urgeras. Och om riksdagsmajoriteten ej i onödan vill lägga sig i regeringens utredningsinitiativ och dessutom av parlamentariska etikettsskäl ej vill gå emot regeringens propositioner, vad tjänar då hela den stora skymmande riksdagsapparaten till?

Vad riksdagens kontrollmakt beträffar har införandet vid årets riksdag av systemet med s. k. enkla frågor — allra främst tack vare högerpartiets flitiga utnyttjande av detta nya institut — onekligen i hög grad bidragit att göra riksdagsarbetet livligare, aktuellare, fermare. Samtidigt konstaterar man dock den påfallande ringa nyfikenhet, som regeringspartierna lagt i dagen; relativt sällan har det hänt, att någon av dess många män högt »undrat» något, än mera sällan att någon haft en kritisk uppfattning att föra till torgs. Mest signifikativt blev årets dechargegranskning. För första gången på länge lyckades konstitutionsutskottets majoritet pretera ett blankt betänkande och därmed göra ofelbarheten till parlamentarisk dogm. Icke ens i fråga om den pekoralistiske överläroarspiranten eller ett rent statsrättsligt, d. v. s. opolitiskt ställningstagande till aboliutionsrätten

kunde en majoritet hopbringas. Man har på sista tiden ofta talat om de danska »soffliggarna», men samma benämning skulle i viss mån kunna brukas om det svenska konstitutionsutskottets majoritet, vilken uppenbarligen fattat som sin uppgift att blunda vid protokollsläsningen men nymornat ogint vakna upp, när oppositionens män trott sig ha gjort ett fynd i protokollssviterna. Detta är den moderna majoritetens sätt att vårda arvet från folktribunen Adolf Hedin. Ingen förundrar sig över, att inte regeringspartierna ävlas utnyttja riksdagens kontrollmakt till att bereda regeringen svårigheter. Men både fråge- och dechargeinstitutionen kunna med fördel utnyttjas i saknyttans tjänst och ha f. ö. endast att vinna därpå.

Vi vilja betona, att här endast och med viss tillspetsning en sida av problemet tecknats. Vi vilja icke generalisera eller bortse från vissa tendenser till en växande olust även inom regeringspartiernas led inför folkrepresentationens nuvarande viljeförslappning. Riksdagens beslut angående en rationellare budgetbehandling, bättre kontakt mellan regering och riksdag i utrikesfrågor samt formella beskärande av den militära finansfullmakten äro att hänföra till dessa tecken. Ingen kan dock säga, att de äro fullödiga bevis för riksdagens återbegynnande självhävvelse. Ännu så länge utgöra de blott enstaka företeelser. Grundtonen har även i år varit den motsatta. Inträffar ingen bestämd ändring, hotar en folkrepresentationens kris. Ett skenparlament svär mot vår traditionella folkstyrelse och löper risken att göra sig självt överflödigt.

Polska politiker. Under några månader har den polsk-tyska konflikten rörande Danzig och korridoren varit det brännbaraste stoffet i världspolitik. Tysklands ledande män kring Führern äro relativt väl kända i Sverige, ehuru ingen med säkerhet kan utrannsaka de krafter — kända eller okända — som härvid öva inflytande. Polens inrikespolitiska förhållanden äro icke lika bekanta i vårt land. Dels lägger språket oftast svårigheter i vägen för den, som vill söka intränga i det politiska livet i Polonia rediviva, och dels gör det nuvarande autoritära styrelsesättet det svårt för utomstående att rätt begripa det faktiska skeendet; en polsk statsrättsprofessor skrev också för ett par år sedan, att den polska författningsrätten var en bok under sju insegel för dem, som icke kände författningsrättens tillämpning i praxis.

Det är välbekant, att Polen liksom så många andra öst- och central-europeiska stater omedelbart efter världskrigets slut vid tillskapandet av nya författningsformer tog sig ett för starkt demokratiskt rus. Det ekonomiska livets desorganisation i de nya krigshärjade statsbildningarna, avsaknaden av obruten historisk tradition och tränade förvaltningsmän samt folkets bristfälliga bildning — allt detta skapade komplikationer och omöjliggjorde demokratiens friktionsfria funktion. I Polen levde dessutom den gamla individualismen åter upp, ehuru i en större utsträckning än som efterkrigslägets

Dagens frågor

många svåra problem kunde medge. Pilsudskikuppen i maj 1926 åsyftade att vingklippa individualismen och genom en koncentration av statsledningen tygla de många partiernas häftiga strider. Under bibehållande av vissa demokratiska styrelseformer etablerades en autoritär regim, som ytterst kunde stödja sig på militären; betecknande var att marskalken Josef Pilsudski under största delen av sin »diktatur» föredrog posten som krigsminister framför statspresidentens eller ministerpresidentens ställning. 1926 års författningslagar omformades år 1935 i en ny författning, som till sina väsentliga delar bygger på 1926 års koncentrationsidéer och alltjämt är giltig, även om de omstridda vallagsbestämmelserna nu torde bli föremål för revision. År 1930 erhöll regimen — som dock icke bygger på något statsparti av det slag, som är känt från diktaturstaterna — majoritet i bägge kamrarna, senaten och sejmen, och sedan 1935 existera inga fraktioner i parlamentet, fastän där finnas både regeringsanhängare och oppositionella. Före 1935 tillämpades vid valen till sejmen ett proportionellt förfarande; efter denna tid har man infört ett system med majoritetsval i tvåmanskretsar, varvid tyngdpunkten ligger på rätten till nominering av kandidater, vilken rätt huvudsakligast tillkommer kommunala organ och yrkeskorporationer och därigenom givetvis kringskär den ohämmade valfriheten. Av senatens medlemmar utnämner presidenten en tredjedel, medan de återstående två tredjedelarna väljas indirekt av en mycket begränsad väljarkår; i författningen heter det, att medborgarnas rätt att utöva inflytande i offentliga angelägenheter skall utmätas efter värdet av deras strävan för och förtjänst om allmänt väl, och i enlighet med denna princip tillkommer rösträtt vid val av senatsselektorerna främst ordensinnehavare, kommunala förtroendemän och vissa ledande inom näringslivet.

De mest kända männen i det nuvarande Polen äro utrikesminister Josef Beck och marskalken Smigly-Rydz. Båda tillhörde Pilsudskis legioner under världskriget. Överste Beck var 1922—1923 militärattaché i Paris samt blev 1926 krigsminister Pilsudskis kabinetschef. Sedan 1932 eller i sju år har han, residerande i palatset vid Sachsiska trädgården, varit chef för utrikesdepartementet samt i denna egenkap nått en isolerad prominent särställning i kabinettet. Honom närstående torde vara handelsminister Roman, förutvarande polsk minister i Stockholm. Smigly-Rydz, ursprungligen arkitekt men framstående militär under frihetsstriderna, blev år 1936 efter Pilsudskis död marskalk och är såsom sådan närmast i rang efter statspresidenten och i viss mån hans vederlike; sålunda lär, i händelse både statspresidenten och marskalken äro närvarande vid något offentligt evenemang, publiken vid avsjungandet av nationalsången under dennas förra del vända sig mot presidenten och under dess andra del mot marskalken. Marskalkens rangställning är signifikativ för den vikt, nationalförsvaret och militärmakten tillmätas i det befriade Polen. (En närmare karakteristik av Smigly-Rydz gavs i Svensk Tidskrift 1936, sid. 587.)

Mindre känd utomlands är statspresidenten Ignaz Moscicki, trots att han innehåller sin ställning ända sedan Pilsudskikuppen för tretton år sedan och trots att han författningsenligt åtnjuter den vidsträcktaste makt. Medan presidenten enligt 1921 års författning såsom åtskilliga andra av sina dåtida kolleger huvudsakligast var en dekorativ figur, var huvudsyftet vid 1926 års författningsomvandling att skapa en stark presidentmakt och ge presidenten rollen såsom en oavhängig ledare för statslivet, med rätt för honom att självständigt ingripa i statslivet än såsom en dirigent, än såsom en medlare eller varnare. I detta hänseende kan Polen delvis sägas ha gått i spetsen, när det gäller att konstitutionellt regelbinda det i många stater numera regenererade presidentämbetet. Sålunda har den polske presidenten — utom rätten att tillsätta en del av senaten — rätt att upplösa kamrarna, att kalla eller avskeda ministrar utan parlamentets inblandning, att lagstifta genom dekret, att inlägga ett suspensivt veto mot de av parlamentet beslutade lagarna, att förklara belägrings-tillstånd o. s. v.

President Moscicki fyller i år 72 år. Han fick sin utbildning vid den polytekniska skolan i Riga. Under sin ungdomstid, då det tsaristiska Ryssland planmässigt arbetade på det upprorssinnade Polens denationalisering, deltog Moscicki såsom många andra polska ungdomar i konspirationer och han ägnade en stor del av sin tid åt en hemlig organisation, »Folkbildningskretsar», vars syfte var att utbilda unga arbetare till politiska agitatorer. Han avbröt dock sina tekniska studier kort före deras avslutande och överflyttade till Warszawa. Förföljd av de tsaristiska myndigheterna medverkade han i förberedelserna till en handlingens propaganda men måste snart fly till utlandet, där han först bosatte sig i London. Liksom Pilsudski var han vid denna tid socialist, och i de polska utlandssocialisternas förbund sammanträffade han med Pilsudski, med vilken han snart förenades i en vänskap som skulle vara till Pilsudskis död. I London försörjde Moscicki sig delvis som kroppsarbetare men återupptog samtidigt sina tekniska studier. 1897 flyttade han till Freiburg i Schweiz, vid vars nygrundade katolska universitet han först blev assistent åt professorn i fysik och så småningom föreståndare för det fysiska laboratoriet. Han gjorde sig snart känd för viktiga upptäckter rörande framställning av kväve ur luften. 1912 återvände han till Polen och blev professor i elektrokemi samt grundare av det kemiska forskningsinstitutet. Under Moscickis ledning påbörjades 1917 byggandet av kvävefabriken Azot vid Krakow. Sin största tekniska berömmelse vann Moscicki vid den tyska utrymningen av de delar av Oberschlesien, som vid N. F:s delning av området tillföll Polen. När tyskarna därvid lämnade kvävefabriken i Chorzow åt sitt öde, igångsatte han blixtnsnabbt fabriken med hjälp av egna patent.

Vid Pilsudskikuppen 1926 borttvingades den då fungerande presidenten. Vid parlamentets nyval av president stod striden mellan tvenne. Den ene var Moscicki, som var Pilsudskis kandidat. Han hade

förut stått utanför politiken och lämpade sig därför som Pilsudskis man i dennes uppgörelse med parlamentsväldet. Honom kommer jag helst att skänka mitt stöd och tjäna med mina råd, honom kommer jag att i förtroende samarbeta med, lär Pilsudski ha yttrat om sin gamle vän. Pilsudski lyckades också efter en skarp strid den 3 juni 1926 genomdriva hans val. Den 8 maj 1933 återvaldes han för nya sju år. Nästa år utlöper hans mandat. Något formellt hinder för hans förnyade återval föreligger ej.

Utlandet har svårt att bedöma, hur pass stor del i de viktiga avgörandena den åldrade Moscicki under sin långa ämbets tid tagit. Han har i det yttre varit tillbakadragen och uppenbarligen ej älskat att framträda i den starke mannens roll. Otvivelaktigt ville Moscicki under Pilsudskis livstid icke ställa sig i vägen för dennes övermodigt kraftfulla auktoritet. Lika otvivelaktigt är dock att Moscicki genom sitt lugna, vetenskapligt tålmodiga och trägna arbete under årens lopp skapat sig en egen auktoritet och starkt befäst sin position. Han har icke låtit sina presidentprerogativ ligga obegagnade, och han har framför allt utgjort en utjämnande och stabiliserande faktor i Polens politiska liv.

Vid Pilsudskikuppen var ett huvudmotiv att undslippa den mekaniska parlamentarismens instabilitet i landets ledning. Man ville komma ifrån de täta ministerkriserna och de förlamande koalitionsstriderna. Å andra sidan gick man ej så långt, att man fullständigt strök ministärens politiska ansvarighet inför parlamentet. Fortfarande ges det också en viss, ehuru starkt restriktiv rätt för parlamentet, enkannerligen sejmen, att kräva ministärens eller en viss ministers demission. I praktiken har det sedan 1926 nog förekommit ombyten på taburetterna — tidvis ganska täta, framför allt av ministerpresident — men skiftena ha icke rubbat regimens maktställning eller nämnvärt ändrat den politiska kursen. Tvärtom kan det sägas, att den politiska stabiliteten hela tiden bevarats under de senaste tretton åren. Och i regel ha skiftena haft andra orsaker än parlamentets vota. Ministerpresident sedan tre år tillbaka är Skladkowski, en läkare, som särskilt inriktat sina krafter på det folkhygieniska området och där anses ha utfört ett utomordentligt arbete. Den kanske mest betydande av övriga ministrar är finansministern Kwiatkowski. Han är till professionen ingenjör och var vid reorganiserandet av industrien i Ober-Schlesien dåvarande professor Moscickis närmaste medarbetare. Han står i spetsen för de nuvarande strävandena att industrialisera Polen och skaffa utkomst åt dess stora, ständigt växande och ännu delvis mycket fattiga befolkning. Hans namn är intimt förknippat med uppbyggandet av det s. k. industriella centraldistriktet och de till grund härför liggande fyraårs- och tioårsplanerna. Detta område, det s. k. C. O.-distriktet sträcker sig från Warszawa rakt söderut över Kielce till Ober-Schlesien. Det antagliga är emellertid att området geografiskt kommer att förskjutas österut. Den tyska gränsen torde numera anses ligga för nära.

Importökningen och den engelska handelsoffensiven. Ären efter 1931 beteckna en ny æra för den moderna handelspolitiken. Under trycket av den världsfamnande ekonomiska depressionen nödgades det ena landet efter det andra vidtaga ingrepp i det fria handelsutbytet i syfte att därigenom mildra lågkonjunktorens grepp om den egna produktionen. Hur olikartade dessa handelspolitiska åtgärder än blevo, är det dock karakteristiskt — såsom framhålles i en nyligen publicerad norsk undersökning på detta område — att de vanligtvis angivits vara av rent defensiv karaktär. Det franska kvotsystemet utbyggdes exempelvis främst såsom ett skydd mot konkurrens från länder med deprecierad valuta, och när England 1932 övergick till ett system med skyddstullar, motiverades detta också av behovet att värna hemmaindustrien mot en övermäktig utländsk konkurrens. För de av tradition liberalt orienterade länderna var det ju ock svårt att tillgripa restriktiva åtgärder under annan motivering än att de vore av en nödsituation framkallade undantagsföreteelser med syfte att undanröja de än större olägenheterna av en fullt fri utlandsmarknad. Å andra sidan kan man givetvis icke förneka, att de sålunda vidtagna skyddsåtgärderna i många fall icke utan framgång kunnat användas även i offensivt syfte. I stort sett kan dock sägas, att den huvudlinje, som handelspolitiken följt intill de allra senaste månaderna, karakteriserats av strävandena att *skydda* den inhemska industrien mera än att *främja* den på export inriktade.

Oaktat de svårigheter av handelspolitisk art, som den svenska exporthandeln haft att kämpa med, har vårt land likväl kunnat icke blott behålla utan även befästa sin ställning i det internationella varuutbytet. År 1929 uppgick enligt Nationernas Förbunds statistik Sveriges andel i världshandeln till 1,4 %; 1937 hade den stigit till inemot 2 %. Sedan depressionen nått sin botten 1932, har värdet av den svenska exporten i det närmaste fördubblats.

Under fjolåret gick emellertid den svenska utrikeshandeln något tillbaka i jämförelse med de rekordmässigt höga siffror, denna uppvisade för år 1937. Tillbakagången har varit mera utpräglad för exporten än för importen. Denna minskning i handelsvolymen är en universell företeelse. Särskilt kännbar har exportsiffrornas nedgång sedan 1937 varit för de viktigaste industriländerna: utförseln från England, Tyskland och Förenta Staterna visar sålunda en i stort sett parallell regress. Detta har lett till en påtaglig skärpning av konkurrensen på världsmarknaden, vilken avspeglar sig i en starkt ökad handelspolitisk aktivitet. Å ena sidan märkes härvid tillkomsten av en rad betydelsefulla handelsfördrag. Viktigast bland dessa är det engelsk-amerikanska, som trädde i kraft den 1 januari 1939 och vars frukter i form av tullsänkningar å ett avsevärt antal varor i kraft av mest-gynnad-nationsklausulen i större eller mindre utsträckning kommo även andra än de fördragsslutande staterna tillgodo. Men exportkonkurrensen har också utlöst en annan och i betraktande av den tidigare utvecklingen anmärkningsvärd företeelse: de politiska och ekonomiska stormakterna ha nämligen sedan någon tid tillbaka

öppet deklarerat sin anslutning till den positiva och aktiva handelspolitiska linje, som tidigare blott tillåtits skymta under protektionismens täckmantel. Ur svensk synpunkt betydelsefullast är i detta hänseende de handelspolitiska motsättningarna mellan Storbritannien och Tyskland. Konkurrenten mellan dessa makter, i sig varken svår-förklarlig eller märklig, har under det senast förflutna året påtagligt skärpts, något som till stor del torde böra ses mot bakgrunden av den tyska expansionen i Mellan- och Sydosteuropa. Under intryck av det betydande passivsaldot i den engelska betalningsbalansen — 56 milj. pund 1937 och 55 milj. pund 1938 — ha samtidigt härmed från ledande brittiskt industrihåll framkommit yrkanden på en om-läggning av den engelska handelspolitiken i riktning mot reciprocitetsprincipen. Den åsikten har uttalats, att man med lämpliga medel borde förmå vissa länder, bland dem Sverige och, i än högre grad, Finland att öka sina inköp från England.

Från officiellt håll framfördes önskemål härom vid den brittiske statssekreterarens för utrikeshandeln, mr. Hudsons, besök i Helsingfors och Stockholm och frågan kommer, såvitt rör de svensk-engelska handelsförbindelserna, att ytterligare dryftas, när representanter för den svenska industrin och importhandeln i början av juli skola sammanträffa i London med det brittiska industriförbundets ledning.

De svenska förhandlarna skola vid dessa överläggningar kunna hänvisa till en rad omständigheter, som redan tidigare berörts i diskussionen av denna fråga i fackpressen. De skola kunna erinra därom att det svensk-engelska varuutbytet efter tillkomsten av det nu gällande handelsavtalet, vilket daterar sig från år 1933, utvecklats i en för de engelska exportörerna gynnsam riktning. Importen av stenkol från England har exempelvis, trots de omfattande elektrifieringsarbetena i vårt land, stigit mycket starkt, och det anmärkningsvärda är, att man här möter en anpassning på frivillighetens väg, vilken inneburet, att de svenska importörerna avstått från föreliggande möjligheter att från andra producenter täcka sitt behov till billigare priser. Den svenska delegationen skall vidare kunna peka på att den genom handelsavtalet genomförda tullsänkningen för textilvaror kraftigt befrämjat den svenska införseln av dylika alster från England, ett förhållande som synes särskilt böra uppmärksammas mot bakgrunden av den engelska bomullsindustrins aktuella svårigheter. Vad åter de svenska produkternas ställning på den brittiska marknaden beträffar, noterar man med intresse en passus i ett nyligen utgivet arbete, »*The British Tariff System*», av den engelske nationalekonomen E. B. McGuire; det säges där rent ut, att de svenska leverantörerna till Storbritannien i konkurrensen med säljare utanför imperieländerna haft mycket liten nytta av de tullsänkningar, som genomfördes i 1933 års handelsavtal. Från svensk sida skall man vidare gentemot de engelska kraven på en vidgad avsättningsmarknad i vårt land kunna anföra mer än ett exempel på att de svenska importörerna på grund av existerande producentkarteller äro hänvisade till att täcka sina behov från andra säljare än de engelska,

vilka senare i kartellavtalen ofta tilldelats den brittiska marknaden men fått avstå från den svenska; detta gäller exempelvis en icke så oväsentlig svensk importvara som natriumsulfat.

Men förhandlingarna kunna heller icke gärna tänkas bliva opåverkade av den markerade förskjutning, som under den gångna delen av detta år ägt rum i den svenska utrikeshandeln. Dess totala omslutningsvärde uppgick under första kvartalet till 940 miljoner kronor mot 892 miljoner kronor samma tid föregående år. Det anmärkningsvärda ligger däri, att ökningen faller uteslutande på importen, vilket resulterat i att det första kvartalets importöverskott stigit från 66 miljoner kronor i fjol till 116 miljoner kronor i år. Ett närmare studium av de olika importgruppernas utveckling ger vid handen, att det egentligen endast är tre kategorier av varor, nämligen spannmål, kolonialvaror samt frö, oljekakor etc. som visa nedgång. Betydande ökning förete däremot kautschukfabrikat, spånadsämnen, hudar och skinn, järn och stål samt fordon. Vad exporten beträffar, svara mot mera betydande minskningar för grupperna vegetabiliska ämnen, mineraliska och fossila ämnen, samt pappersmassa och papper en icke oväsentlig ökning för grupperna transportmedel, vapen och ammunition samt kemiska produkter etc. Den i förevarande sammanhang mest intressanta frågan är emellertid, hur de nu berörda förskjutningarna i importen å ena sidan och exporten å den andra påverkat vår handelsbalans med de särskilda länderna. Att importöverskottet från Tyskland stigit med 26,3 miljoner kronor från 16,0 miljoner kronor första kvartalet 1938 till 42,3 miljoner kronor första kvartalet 1939, förklaras till huvudsaklig del av det Tyska rikets tillväxt. Anmärkningsvärd är däremot den kraftiga minskning, som exportöverskottet i vår englandshandel förete; det har nämligen nedgått från 24,3 miljoner kronor januari—mars 1938 till 11,2 miljoner kronor samma tid 1939. Beaktar man därjämte transitohandeln med England, reduceras överskottet än kraftigare nämligen till allenast 5,3 miljoner kronor emot 17,8 miljoner kronor 1938. Då England hävdat sin procentuella ställning i den ökade svenska importen, medan Englands andel i den oförändrade totala exporten från Sverige sjunkit från 23,8 % till 21,3 %, framgår härav, att de engelska inköpen från Sverige under innevarande års första kvartal gått icke oväsentligt tillbaka, medan dess leveranser till Sverige relativt sett förblivit oförändrade och i absoluta tal ökats.

Att det svensk-engelska varuutbytet alltjämt resulterar i ett underskott ur brittisk synpunkt, är helt enkelt ett uttryck för att det hög-industrialiserade engelska näringslivet faktiskt har ett större behov av de råvaror och halvfabrikat, som produceras i vårt land, än vi ha av de speciella brittiska produkterna. Denna jämförelse tarvar emellertid så tillvida en modifikation, som den svenska importen från England *per huvud räknat* är ojämförligt mycket större än den brittiska införseln från Sverige, likaledes per huvud sett. Om man ser till relationen mellan import och invånarantal, äro endast få nationer att betrakta såsom bättre kunder till Storbritannien än just Sverige.

Dagens frågor

Utom länder tillhörande det brittiska imperiet är det i själva verket blott Danmark och Norge, som i detta hänseende gå före Sverige.

Ur svensk synpunkt vore det djupt att beklaga, om de nya tendenserna i brittisk handelspolitik skulle leda till en genomgripande omläggning av Storbritanniens kommersiella förbindelser med yttervärlden. Den rest av frihet i världshandeln, som ännu består, skulle därigenom hotas att bli slagen i spillror. Av många tecken att döma är detta emellertid ett resultat, som man minst av allt eftersträvar å brittisk sida.

Å svensk sida är man samtidigt medveten om det berättigade i den särskilt från tyskt håll hävdade ståndpunkten, att en avgörande faktor för världshandelns utveckling måste vara »borgenärsstaternas» beredvillighet att byta sina guld- och valutareserver mot reella nyttigheter, d. v. s. mot varor. Vi kunna i vårt land så mycket hellre understryka angelägenheten härav, som de svenska statsmakterna, ursprungligen från rent ekonomiska utgångspunkter, sedan 1937 ställt icke mindre än 140 miljoner kronor av våra reserver i främmande betalningsmedel till förfogande för inköp av råvaror från utlandet, ett belopp, som under nästkommande budgetår kommer att ökas med ytterligare 70 miljoner kronor. Dessa genom reservförrådsnämnden företagna inköp ha, från det nämndens verksamhet tog sin början och t. o. m. mars månad 1939, uppgått till cirka 120 miljoner kronor. Även om de icke i och för sig förklara mer än en tredjedel, eller allra högst hälften, av den stegring, som importen till vårt land uppvisat under den senaste tiden, utgöra de dock ett markant inslag i den bild, som svensk utrikeshandel just nu erbjuder.

R. Sn.